

УДК 821.14-1'04Елі7Піс:81'255.4
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.21>

Андрій Савенко, канд. філол. наук, доц.
ORCID: 0000-0003-0928-7186
e-mail: savenkoandriy61@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПЕРЕКЛАД ПОЕМИ ОДИССЕАСА ЕЛІТИСА "ПІСНЯ ГЕРОЇЧНА ТА СКОРБОТНА ЗА МОЛОДШИМ ЛЕЙТЕНАНТОМ, ЩО ЗАГИНУВ У АЛБАНІЇ"

Метою публікації є введення в науковий простір України нового перекладу нобелівського лауреата О. Елітиса, переклад якого, з огляду на високу складність техніки письма, потребує поєднання перекладацької справи з науковим дослідженням.

Ключові слова: новогрецька література, поезія, переклад.

На літературному Олімпі поезія О. Елітиса здобула одну з найбільш почесних нагород – нобелівську премію "за поетичну творчість, яка в руслі грецької традиції силою почуттів і духовно чистим поглядом оживлює боротьбу сучасної людини за свободу та незалежність". Майбутній нобеліат народився на острові Крит, який був останньою територією, що ввійшла до складу сучасної грецької держави. Водночас Крит є місцем формування однієї з найдавніших цивілізацій Середземномор'я і нерозривно пов'язаний з Грецією на всіх етапах її історичного розвитку. Схожим чином поезія О. Елітиса увібрала в себе елементи всієї складної та суперечливої грецької традиції: античний політеїзм і сонцепоклонництво, візантійське православ'я й аскетизм, новогрецьку гнучкість та амальгамність, що дозволило вченим виокремити середземноморський модернізм як окреме явище культурного розвитку Європи ХХ ст. [2]

Важливою віхою поезії О. Елітиса є те, що він – поет-універсаліст, який порівняно невеликий простір Греції, набагато менший за екуменічні виміри еллінізму та елліністичності, перетворює на універсум, у якому зникають межі, що відділяють матерію від духа. Поет узагальнює досвід свого покоління, на долю якого випали переслідування, вигнання, життя на чужині, війни та громадянське протистояння. Своєю поезією О. Елітиса нагадує грекам про те, що саме їм належить "великий світ" Греції (хрестоматійною цитатою О. Елітиса є "Цей світ – такий малий, такий Великий!"), що нічна темрява завжди відступить перед промінням сонця справедливості, що грецька мова є безцінним дарунком не лише тому, що приводить нас до берегів Гомера, а тому, що увіковічує ці береги, є тією ниткою, що зв'яже в ціле окремих людей, перетворюючи їх на народ. Важливість поезія О. Елітиса ще й у тому, що вона є не лише гімном усьому суцільному, але і його Творцеві, що робить О. Елітиса одним з найважливіших релігійних поетів новітніх часів [3, с. 282–285].

У поемі "Пісня героїчна та скорботна за молодшим лейтенантом, що загинув у Албанії" Одиссеас Елітис розкриває перед читачем власний досвід початку Другої світової війни, отриманий на албанському фронті. Як тисячі греків, поет вирушив добровольцем на фронт розв'язаної режимом Б. Муссоліні війни, потрапив на передову лінію оборони, скуштував гірку чашу окопного життя, оскільки захворів посеред боїв на черевний тиф, який ледь не позбавив його життя. Поет-фронтвик бере, як привід, конкретну ситуацію, буденну, із погляду війни, але говорить про масштабніші речі: мир і війну, життя та смерть, помітивши в центр своєї проблематики людину та складність її вибору. Беручи начало в екзистенційній ситуації життя та смерті, поет не лише конструює поетичний міф, за допомогою якого від імені свого покоління пояснює, які сенси сучасний грек закладає в поняття Еллада,

батьківщина, свобода [4, с. 200–202], але й надає своїй поезії форму релігійного гімну, перетворюючи боротьбу за незалежність у страдницький шлях, який долає людська душа у пошуку Бога та Спасіння [4, с. 207–208].

I

Там, де колись днювало сонце,
Де ув очах дівочих промінилися гожі дні,
А вітер сніжив струшеним цвітом мигдалю
І вершники спалахували на кінчиках трав,
Там, де платан могутній бив копитом землю,
А прапор чоломкав з вишини воду та землю,
Де зброя ніколи не натирала плече,
А всі труди небесні,
Увесь світ немов роси краплина, саяв
На світанку біля підніжжя гір,
Нині там, мов від зітхання Бога, шириться тінь.

Нині агонія згорблена усохлими руками
Хапає й гасить – одна за одною – на собі квіти.
У долинах, де спинилися ріки,
Від голоду покотом лежать пісні.
Скелі-ченці з крижаними патлами
Крають мовчки хліб запустіння.
Зима пронизує аж до кісток. Якеєсь лихо
Запалює свічку. Шерсть стає дибки на кінському крижі гори.
У високості круки скльовують крихточки неба.

II

Нині з вод каламутних зринає неспокій.
Вітер спіймався у кронах,
Куряву вихрять удалині.
Плоди спльовують свої зернятка.
Земля переховує своє каміння.
Жах рие схрон і бігцем втискається в нього
Тим часом із небесних чагарів
Виття хмарововчиці
Смерчем конвульсій пробігає плоттю рівнини,
А потім сипле, сипле, засипає безжалючим снігом,
А потім із фирканням ширяє голодними долинами,
А потім змушує людей віншувально здіймати правицю:
– Вогонь або меч!

Для тих, хто з вогнем чи мечем сюди рушив, лихо
Запалює свічку. Хай зневіра не захльостує хрест,
Лише подалі від нього нехай молитви свої возносять чорнобривці!

III

Для них ніч гірчить більше за день.
Вони плавлять метал, жують землю.
Тхне від їхнього Бога порохом та трупами мулів.
Кожен грім – одна смерть верхи на вітрі.
Кожен грім – один чоловік усміхається з іншого боку
Смертній годині, а доля... Її слова більш нічого не варті.

© Савенко Андрій, 2022

Раптом схбила мить і, атакуючи
В лоб, жбурнула прямо в сонце уламки;
Біноклі, дальноміри, міни сухотно пожухли!
Легко, мов полотно, подерся вітер...
Легко, мов легені, розпорошилось каміння...
Скотилась каска ліворуч.

У землі лишень на мить стривожилось коріння,
Прослався згодом дим і несміливо спробував день
Підземних угамувати бунт глибин.

Та ніч звелася знову, мов змія побита,
Лише смерть припинила жорнувати зубами –
І миттєво обвила його аж до вицвілих нігтів.

IV

Тепер розкинувся він на обпаленій шинелі,
Із вітром, що затих у його завмерлому волоссі,
Із гілочкою забуття за лівим вухом,
Схожий на гай, з якого раптово вийнули птахи,
Схожий на пісню, яку заглушили помалу в темряві,
Схожий на дзиґар янгола, який спинився,
Лише сказали "привіт, друзі" повіки,
І сумнів скам'янів...

Розкинувся він на обпаленій шинелі.
Чорні століття навкруг нього
Разом зі скелетами псів брешуть на жажливу тишу,
А години, що обернулись знову на горлиць кам'яних,
Уважно дослухаються.
Та спікся сміх, в землі розверзлась яма,
Ніхто не зміг почути останній крик,
Світ спорожнів з останнім криком.

Під п'ятьма кедрами,
Що стали свічами в головах,
Розкинувся він на обпаленій шинелі.
Каска пуста, кров, змішана із брудом,
поруч – останнє стискання руки,
А поміж брів –
Гірка, маленьке джерело – відбиток перста долі –
Гірка, маленьке джерело червоно-чорне,
Джерело, в якому крижаніє пам'ять!
О, не дивіться! О, не дивіться крізь що,
Крізь що сплива з нього життя. Не кажіть,
Не кажіть, що високо здійнявся димний стовбур сну.
Ось так стрілою, ось так як вихор,
Мить розійшлася з миттю,
А сонце споконвічне – з білим світом!

V

Сонце, чи не було ти споконвічним?
Пташко, чи не була ти миттю щастя, що пурхає невпинно?
Сяйво, чи не було ти беззрашшям хмари?
А ти, садочку, – оркестром квітів,
А ти, вихрастий корінь, – сопілкою магнолії?!
В ту мить, коли дерево обтрушується з-під дощу,
Тіло спорожніле вбирає в траур доля,
Божевільного січе нещадно сніг,
І сльози стоять у двох очах.
Чому, – запитує орел, – куди юнак подівся?
Й орлята перепитують, – куди юнак подівся?!
Чому, – мати зітха, запитує, – куди мій син подівся?
І матері всі перепитують, – куди поділись діти?
Чому, – друг-нерозливовода пита, – де побратим мій?
І перепитують товариші, – куди подівся найменший?!
Хапають сніг – і він їх обпікає,
Хапають руку, а вона холодна,
Кусають хліб, а з нього цідить кров,
У далеке небо задивляються, його вкриває морок,
Бо смерть не може, бо смерть не може, бо смерть не може гріти!
Бо не відчуті хліб на смак, бо він тепер як тирса!
Бо нині небо ось таке, там, де колись днювало сонце!

VI

Він гарним хлопцем був. У перший день, коли на світ з'явився,
Схилили голови тракійські гори, аби всі бачили,
Як на раменах суші радіє колосисте жито,
Схилили голови тракійські гори, аби від ока злого вберегти:
хто – голову, хто – стан, хто – його плач...

І тоді греки своїми могутніми руками
Його піднесли на спеленання крижаному північному вітру...
Потім побігли численні дні, кожен вихоплювався на найвищу скелю,
На молодих кобилах гарцював.
Затим Стримони свої води покотили
Під дзенькіт дзвіночків на ногах циганок-анемонів по берегах,
І з краю світу посходились
острів'яни-чабани, щоб спрямувати вітрил отари
Туди, де дихає на повні груди грот,
Туди, де зітхає стрімка скеля-риф.

Він дужим хлопцем був.
Ночами тримав в обіймах дівочтво помаранчевих садів.
Сім'я лишав на довгому вбранні зірок.
Стільки кохання було в його естві,
Що випивав з вином всієї землі смак
І до танку ставав із тополицями-нареченими,
Допоки світанок не почує і не пролле світло своє в його волосся,
Світанок, що зустрів його в сідлі із молодого гілля,
Коли той, закасавши рукава, збирався дряпачь сонце,
Фарбувати квіти,
Чи співати колискові совенят, що не зімкнули за ніч очей...
Ах, що за диво його подих – запашний чебрець!
Що за мапа шляхетності його розкриті груди,
На якій позначено моря й свободу!

Хоробрим він був хлопцем.
З потьмянілим золотом гудзиків та пістолетом,
Із пружною ходою відчайдуха,
Із каскою – ціллю, що засліплює,
(вони так легко виринали в голові,
Яка ніколи не замислювала зла).
Зі своїми вояками по ліву та праву руку
Та праведною помстою неправді, яку перед собою бачить
– Війна свавілля війни! –
Із кров'ю, що запеклася над бровами.
Загриміло в горах албанських,
Потім сніги розтанули, аби омити його тіло,
– Мовчазний корабель світанку, потрошений на скелях –
Його вуста – маленьку безголосу пташку,
Його руки – неокраї рукава пустелі.
Загриміло в горах албанських,
Вони не плакали.
Навіщо їм оплакувати?
Хоробрим він був хлопцем!

VII

Дерева – грудки вугілля, які ніч не розпалює.
Вітер налітає, відкочується, знов лізе в бійку.
Нічого. Посеред мерзлоти шукають, де б умотитись, гори,
Упавши на коліна. З проваль із виттям,
Що лине з черепів померлих, встає безодня.
Навіть Печаль тут більш не роняє сліз. Немов причина
Осиротіло вона блукає, до грудей тулячи хреста з гілок.
Більше не плаче. Лиш опоясана мороком горішніх блискавиць
Угорі лишає місяця посмертний обеліск.
Можливо, власну тінь побачать планети, вертаючись назад.
Сховають своє проміння,
Спиняться
Над хаосом заворожені, забувши про збите дихання, про підйом.
Вітер налітає, відкочується, знов лізе в бійку.
Закутується пустка в свій чорний плащ,
Згорблена за спиною місяців-хмарин дослухається.
Що там, місяці-хмарини, здалеку суне і вабить слух?
З дрантям волосся, розсипаного по плечах – дайте їй спокій!

Почасти – свічка, почасти – племін, мати чиясь рида –
дайте їй спокій!
У вимерзлих пустих кімнатах, де вона блукає – дайте їй спокій!
Чому доля – нічийна вдова?
Для матерів ридання, для мужів – борня,
Садки для того, щоб розпускались груди дівчат,
Кров для того, щоб проливатись, піна хвиль, щоб розлітатись,
А свобода для того, щоб сяяти нестерпно!

VIII

Скажіть-но сонцю, хай шука нові шляхи,
Нині як укрила сутінь на землі його вітчизну,
Як добре ім'я ще дороге йому.
Або хай знову з води й землі
Деінде розблукитнюється сестричка Греція!
Скажіть-но сонцю, хай шука нові шляхи,
Нехай не дивиться в обличчя навіть стокротці,
Скажіть стокротці, хай убереться в інше дівоцтво,
Щоб не згнатьбитись пальцями, яким не варто віддаватись!

Подалі від пальців заберіть диких голубок,
Відлунню не дайте розповісти про пристрасті води
Тієї миті, як небо дмуха солодко в порожні мушлі.
Нікуди не посилайте сигнал зневіри.
Лиш принесіть із садів юначої звитяги
Трояндові кущі, де замішувалася його душа,
Трояндові кущі, де його подих розважав
Лялечку метелика, майбутню наречену,
Що стільки приміряє шат, наскільки стане об'ємів вітру,
Коли упиваються хрущі золотим пилом сонця,
І до дерев летять птахи дізнатися про місце,
Де впало перше те зерно, що народило всесвіт!

IX

Принесіть-но руки нові! Агов! Хто у високості
Заколисає немовлят зірок?
Принесіть-но ноги нові! Агов! Хто стане
З янголами до хороводу?
Очі нові – Господи! – Агов! Куди хилитись
Новонародженим коханої лілеям?
Кров нову. Агов! З яким вітанням радісним спалахнуть вони?
І вуста, росяні вуста з міді, що не в'януть,
Агов, хто нині серед мороку вам скаже: "Вітаю, друзі!"
Дню, хто знехтує безстрашно персиковим буйноцвітням?
Ноче, хто зможе приручити посіяні жита?
Хто по полях поставить пахучі лампади зілля?
Чи з бойовим радісним кличем навпроти сонця
Вбереться в громи й блискавки верхи на нездоланному коні
І стане Ахилесом причалів та доків?
Хто висадиться на чарівному чорному горбі посеред моря,
Аби цілунками вкривати ринь,
І хто засне,
Аби пройти євбейськими протоками сну
Надбати нові руки, ноги, очі
Кров і слова,
І знов завмерти на мармуровому току,
І знову стати – о, ця жадана мить –
І знову в обладунку святості стати на прю з Хароном?!

X

Сонце, голос із міді, бриз священний
На його грудях присягнули – "Життя, тебе вітаю!"
Темній могутності ніколи не було там місця,
Лише зі світлом, що пролилося кризь лаврове гілля,
Із сріблом роси, лише там сяяв
Хрест і перше проміння величі лягало,
А доброта з'являлася з мечем у правиці,
Аби з його очей, з корогв його сказати "Живу!"

Вітаю, річечко! Ти на світанні бачила,
Як схоже на тебе Боже дитя із пагінцем граната

В зубах бере благоухання твоїх вод.
Вітаю й тебе, сільська простенька мушмула,
Мужня щораз, коли Андруцос приходив брати твої сни.
Й тебе, джерельце вечорове, біля його ніг,
Й тебе, дівчино, що ставала його Геленою,
Його голубкою, Божою Матір'ю, Плеядою.
Бо так стається, але лиш один раз на все життя
У дзвони закалатає людське кохання,
Запалюючи на незримій тверді зірку від зірок.
Небесні згуки запанують по всіх усядах,
Аби ліси причепурити серцями невеликими птахів,
А лірами з жасмину – слова поетів.
І де б зло не сховалось, його провчатъ,
І де б зло не сховалось, його провчатъ вогнем.

XI

Чому в тих, хто заподіяв зло, очі привласнив
Смуток і вони геть пішли, п'яно хитаючись;
Чому привласнив
їхній смуток жаж і розчинилися в мороці вони?
Назад! Та вже без крил над чолом.
Назад! Та вже без цвяхів у ступнях.
Туди, де море роздягає виноградники й вулкани
на полях вітчизни, знову із місяцем за плуг.
Назад! У ті місцини, де хорти пальців
Узяли плоті слід, де шторм триває стільки часу,
Скільки розпускається білий жасмин у жнивуванні жінки.

Тих, хто заподіяв зло, собі морок узяв,
У них за спиною нема життя з ялиною та прохолодним джерелом,
З яням, вином та пострілом з рушниць, лозою, сплетеною хрестом.
Ім дідусем не став старезний дуб чи несамовитий вітер,
Що в караулі поспіль вісімнадцять днів
Із присмаком гірким у втомлених очах.
Узяв собі їх морок, бо з роду не походили вони
Дядька корсара, морського вовка-батька,
Матері, що сама в руки брала вбивчого ножа¹,
Чи бабці, що, оголивши старечі груди,
Себе в танку віддала Хароновій свободі
Тих, хто заподіяв зло, собі морок узяв,
А той, хто з ним став до двоюбою на шляхах небесних,
Здіймається вгору тепер самотній та просвітлений.

XII

Ранковим кроком по траві, яка зростає,
Здіймається вгору самотній та просвітлений.
Квітки бешкетниці грайливо йому ведуть бровою,
Йому говорять голосом тонким, який серпанком плетється,
До нього хиляться закохані дерева,
Під пахвами стискаючи пташині гнізда,
Гілля занурюючи в олію сонця.
Диво, тут справжнє диво, на землі!
Блакитною сохою білі племена розорюють поля,
Палахкотить далеко вервечка пагорбів,
А за ними — неприступні сни весняних гір.
Здіймається вгору самотній та просвітлений.
Настільки надпитий сонцем, що видно його серце,
Що видно, як височіє між хмар справжній Олімп,
А навкруги лунають славослів'я друзів...
Усе прудкіше від стугоніння крові пульсує сон,
До крисів стежини сходяться звірі,
Ричать, промовисто, немов слова, метають погляди.
Дійсно стає безмежним світ –
Гігант, що пестить повсякчас своє потомство.
Здалеку лине кришталевий благовіст.
Завтра, вже завтра – лунає – Пасха високого неба!

XIII

Здалеку лине кришталевий благовіст.
Гомін несеться про нього, хто за життя згорів,

Немов бджола у вируванні кипучому чебреців;
 Про світанок, що захлинувся на глинистих грудях рівнини,
 Хоч і віщував прихід погожого дня;
 Про сніжинку, що крізь свідомість саянула, й у безвісті розтанула,
 Коли десь удалині почувся кулі свист
 Й у вишину рвонула, голосячи, албанська куріпка.

Гомін несеться про нього, хто за життя оплакати не встиг
 – У тяжкій кручині за існуванням, що відає Коханья –
 Під дикі завивання вітру
 І клекотання птахів на балках зруйнованого млина,
 Жінок, що пригубили музики шаленство,
 Що виструнчилися біля вікна, судомно зібгавши хустку,
 Жінок, яких зневірила зневіра,
 Коли видивлялись вони в чорну цятку на початку поля.

А потім – кінський чвал знадвору
 Розповідає про голову його, якій не вистачило пестоців, тепла,
 Про очі величезні, з яких пішло життя,
 Такі глибокі, що з них ніколи вже не знайти шляху назад.

XIV

Тепер прудкіше стугонить у жилах сон.

Мить слухна світу калатає в дзвони:

Свобода.

У непроглядній темряві спрямовують на рятівний шлях греки:
 СВОБОДА!

Сльози від щастя через тебе в сонця на очах.

Стріла веселки збила твердь; та падає у воду,

В гаях лимонних вітрила напинають кораблі.

Незаймані дівчата

Проносяться перед очима чоловіків.

Гукає скромність з-за паркану:

"Друзі! Немає іншої гарнішої землі!"

Мить слухна світу калатає в дзвони:

Кроком ранковим ступає він по травах, що зростають,
 Здіймається все вище з кожним кроком.

Навколо нього саяво від жадань, які колись

Були змарновані гріхом самотності,

Жадання сусідять у його серці, горять чистим вогнем,

Пташки його вітають, йому здаються сестрами й братами,

Його вітають люди, йому здаються супутцями,

"Люб'язне моє птаство, немає більше смерті!"

"Мої рідні супутці, початок життя — тут!"

Паморозь небесної краси виблискує в його волоссі.

Іздалеку несеться благовіст дзвонів кришталевих.

Завтра, завтра, завтра: Воскресіння Господне!

Примітка

¹Можливо, алюзія на постаті давньогрецької міфології: Клітемнестру чи Медею.

Список використаної літератури

1. Ελύτης, Οδ. Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας. Αθήνα, Ίκαρος, 1996.
2. Pourgouris M. Mediterranean Modernisms: The Poetic Metaphysics of Odysseus Elytis. Routledge; 1st edition (March 28, 2011).
3. Sherrard, Ph. Odysseus Elytis and the Discovery of Greece // Journal of Modern Greek Studies, Volume 1, Number 2, October 1983. P. 271–293.
4. Vitti, M. Οδυσσεάς Ελύτης. Κριτική μελέτη. Αθήνα, Ερμής, 2000. 360 σ.

References

1. Elytis, Od. (1996). Asma iroiko kai penthimo gia ton hameno anthypolohago tis Alvanias (Song heroic and mourning for the lost second lieutenant of the Albanian campaign).
2. Pourgouris M. (2011). Mediterranean Modernisms: The Poetic Metaphysics of Odysseus Elytis.
3. Sherrard, Ph. (1984). Odysseus Elytis and the Discovery of Greece // Journal of Modern Greek Studies.
4. Vitti, M. Odysseas Elytis. (2000). Kritiki meleti.

Надійшла до редколегії 14.05.22

Andrii Savenko, PhD in Philology, Associate Professor
 ORCID: 0000-0003-0928-7186
 e-mail: savenkoandriy61@gmail.com
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**TRANSLATION OF THE POEM BY ODYSSEAS ELYTIS
 "SONG HEROIC AND MOURNING FOR THE LOST SECOND LIEUTENANT OF THE ALBANIAN CAMPAIGN"**

The purpose of the publication is to introduce into the scientific space of Ukraine a new translation of the Nobel laureate O. Elytis, whose translation, given the high complexity of writing techniques, requires a combination of translation exercises with research.

Keywords: modern Greek literature, poetry, translation.